

В. М. ГЕЄЦЬ,
*професор, доктор економічних наук,
академік НАН України,
директор ДУ “Інститут економіки та прогнозування
НАН України”,
Головний редактор журналу “Економіка України”
(Київ)*

V. M. HEYETS,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Academician of the NAS of Ukraine,
Director of the Institute for Economics and Forecasting
of the NAS of Ukraine,
Editor-in-Chief of the journal “Economy of Ukraine”
(Kyiv)*

СУСПІЛЬНИЙ КАПІТАЛ — 25: ОДЕРЖАВЛЕНІСТЬ ЧИ ДЕРЖАВОТВОРЧІСТЬ?

SOCIAL CAPITAL — 25: ESTABLISHMENT OF THE STATE OR ITS DEVELOPMENT?

Шлях, який обрала Україна у 1991 р., передбачав необхідність змін — у суспільстві, державі й у першу чергу — в економіці. Її нова ринково орієнтована модель повинна була забезпечити вихід на якісно новий рівень життя. Проте дійсність поки що демонструє абсолютно протилежне — стандарти життя так званого капіталістичного світу, незважаючи на обраний Україною ринковий шлях розвитку економіки і визнання її у світі ще на межі 2005–2006 рр. як такої, що відбулася, виявилися багато в чому недосяжними.

Що ж відбулося?

Почати слід, мабуть, із стартових умов. Вони нам дісталися не найгірші з усіх економік постсоціалістичних республік колишнього СРСР. Проте саме наша економіка демонструє найбільший спад, а рівня 1990 р. досягти так і не вдалося. Навіть якщо зважати на фінансово-економічні кризи та воєнні дії на Сході країни, розпочинали ми свій рух уперед зовсім не так, як, наприклад, Німеччина у 1945 р. — з повної руїни. Але за 25 років вона, як і Японія, а пізніше і Південна Корея, не пройшла, а пролетіла шлях до ефективного зростання, якого ми так і не досягли донині.

Чому так сталося?

Наше суспільство більшою мірою було і є орієнтованим на необхідність і можливість змін, зберігаючи оптимістичні надії на майбутнє. Разом з тим так звані реформи не стали ефективним рушієм, оскільки сформовані в Україні інститути ринку на даний час монополізували власність, а на неї дуже часто монополює влада і навіть здійснює контроль замість формування прозорих конкурентних відносин, завдяки яким економіка насамперед капіталізується, а не олігархізується.

Геєць Валерій Михайлович (Heyets Valerii Mykhailovych); e-mail: gvm@ief.org.ua.

Українське суспільство бажало змін. Проте, як виявилось, не тих, що трансформують лад завдяки змінам у громадській свідомості, а через механічне перенесення відносин приватної власності (читай — через приватизацію), при цьому не розуміючи й не приймаючи їх цілком. Навіть після 25 років трансформаційних змін соціологічні дослідження, проведені в НАН України, свідчать: понад 75% респондентів вважають, що держава повинна якщо не повністю, то за її участю здійснювати контроль у сфері економіки, поєднуючи його з ринковим. Крім того, надавати більшість послуг і нести за них відповідальність також повинна держава. Отже, суспільна думка була орієнтована на те, що, з одного боку, мала б існувати приватна власність, а з іншого — державні стандарти соціальної забезпеченості, саме ті, за досягнення і задоволення яких відповідає виключно держава, як це було свого часу в одержавленій економіці. Саме тому всі вади приватної підприємницької діяльності списувалися на державу — а вона від цього і не відмовлялася, дедалі більше утверджуючи статус одержавленої економіки, але вже іншого змісту. З одного боку, держава стала співорганізатором і співучасником процесів збагачення олігархів, а з іншого — масово поширилася корупція в середовищі державних службовців, що звело демократичні процеси виборів до формальних змін груп контролю за ресурсами країни. Хто ж випустив з рук "віжки" ринкових відносин? Насамперед — держава, що ініціювала і проводила приватизацію, в якій державні службовці відіграли значну роль.

Отже, можна стверджувати, що у тріаді "суспільство — держава — економіка" саме суспільство (насамперед, через свою еліту) — шляхом так званих виборів і задіяних технологій перемоги на них — обрало той шлях, який ми наразі маємо — корумповану та абсолютно неефективну модель економіки, не говорячи вже про продуктивність праці, яка має бути найголовнішим показником в економічних і суспільних відносинах на фоні стрімких процесів глобалізації економіки.

Інтеграція глобалізованого характеру в економічному просторі домінує на засадах конкурентоспроможності виробництва і відповідного вмонтування у глобальні ланцюжки створення доданої вартості. Українську ж економіку зв'яже із зовнішнім світом торгівля сировиною та продукцією первинної переробки, ціни на які на світових ринках, за рахунок порівняно низької доданої вартості, зазнають істотних коливань. У разі їх підвищення "святкуємо" успіх реформи, а коли відбувається їх зниження, маємо періодичні кризи, девальвацію і багато чого іншого, що кожного разу посилює нашу залежність від зовнішньої фінансової підтримки і дедалі більше занурює у борги. У підсумку це не створює справжньої кооперації із зовнішнім світом у сфері економіки, яка передбачає в тому числі й переорієнтацію внутрішнього ринку, отже — внутрішнього попиту, який мав би задовольнятися насамперед шляхом розвитку національного виробництва. Насправді ж Україна виявилась імпортозалежною за багатьма видами товарів як споживчого, так і інвестиційного призначення.

Сьогодні розвиток у тріаді "суспільство — держава — економіка" залежить від соціального капіталу, від того, чи буде він здатен вивести на шлях зростання і країну, і її економіку. *Це по-перше. По-друге*, важливо, щоб держава дала можливість соціальному капіталу реалізуватися насамперед шляхом розвитку інститутів європейської демократії, а це забезпечить і успіх у державотворенні. *По-третьє*, слід ліквідувати монопольний контроль за власністю шляхом мінімізації неформальних відносин у бізнес-середовищі та переведення їх у прозору площину завдяки активізації

діяльності суспільних інститутів, довіра до яких останнім часом істотно зросла. Це є особливо важливим, оскільки завдяки суспільному контролю можна і необхідно подолати наявний в Україні так званий фундаменталізм існуючої практики щодо монополізму великого капіталу, який багато в чому приватизував і державу. При цьому слід мати на увазі, що тенденція до посилення демократичних способів контролю бізнесу з метою подолання ринкового фундаменталізму є доцільною та визнаною у сучасному глобалізованому світі.

Сучасна світова капіталістична система, що сформувалася в результаті динамічного розвитку конкурентних відносин, досягла значних успіхів і продемонструвала людству приклади життя вищої якості. Саме тому головне завдання нашої держави на найближчу перспективу – забезпечити реалізацію політики, спрямованої на формування такого рівня конкурентоспроможності (як країни в цілому, так і бізнесу), який дозволить в умовах глобалізації економічних процесів стати гідним суб'єктом міжнародних і міжекономічних відносин. З огляду на це, особливо важливим є стратегічне бачення майбутніх проблем і суперечностей, від якого залежатиме успіх. І навпаки, відсутність такого бачення може залишити нас серед відсталих держав.

Сучасні дослідження показують, що українське суспільство, український соціум посідають перше місце серед європейських країн щодо збереження своїх традицій. Можливо, це одна з причин певного відставання як за багатьма напрямками у технічних винаходах, так і в індивідуалізації діяльності, хоча остання породжує абсолютно інші стереотипи поведінки. Імовірно, відповідь можна знайти на психоемоційному рівні, адже населення підсвідомо прагне зберегти колишнє розуміння і засади життя. На наш погляд, важливо виходити з того, що це є серйозним викликом, який стоїть і перед суспільством, і перед державою. Індивідуалізувавши нашу поведінку і побудувавши на цій основі суспільно-економічне життя, ми зруйнуємо багато елементів давно усталеного розуміння поведінки людини. І тут криється ще один серйозний виклик. У прагненні до інновацій слід не загубитися в цьому егоцентричному світі, тому даним проблемам слід приділяти достатньо уваги, і в першу чергу в наукових дослідженнях, щоб Україна в майбутньому, скорочуючи своє технологічне відставання, не втратила кращих якостей українства. Такі тенденції характерні, наприклад, і для Китаю, і для Японії, які намагаються зберегти свої національні особливості. У глобальному плані постає запитання: що буде, коли ці та інші країни й надалі “вестернізуватимуться”? У світі це розглядається як досить серйозна суперечність і виклик для багатьох країн, у тому числі й для України. Невипадково на такі проблеми вказують відомі в усьому світі соціологи, які спостерігають за розвитком сучасного західного суспільства і замислюються над його майбутнім. Разом з тим науково-технічний прогрес ніхто не відмінює і не відмінить, тим більше, що в історичному вимірі саме завдяки передовому досвіду і науково-технічним досягненням значною мірою (і навіть у першу чергу) змінювалась і поведінка людей.

З 2004 р. Україна перебуває під тиском серйозного політичного виклику. Відтоді почався цикл нестабільності, пов'язаний із складними процесами формування демократичних інститутів держави й економічних шляхів їх ефективної діяльності. Проте цей процес затягнувся і поступово набув перманентного характеру.

Єдиним виходом із ситуації, що склалася, може бути побудова такої системи устрою суспільства, розвиток якої однозначно завершиться відповідними рефор-

мами у сфері і державного управління, і економіки в цілому завдяки саме інноваціям. За 25 років незалежності було багато можливостей для реалізації успішних проєктів, але, як виявилось, більшість з них так і не реалізувалися до кінця. Якщо ми затримаємося на цьому етапі та гальмуватимемо, то все, про що буде сказано в цьому ювілейному номері журналу, може просто втратити сенс, і глобальний світ нав'яже нам такі стандарти, наслідуючи яких Україна навряд чи стане конкурентоспроможною державою. Відповідно, наші здобутки будуть абсолютно не такими, до яких ми прагнемо.

Нам варто мислити глобально і виходити із стратегії, здатної привести до нових здобутків. Безперечним джерелом стратегічних ініціатив для досягнення успіху і одночасно взірцем стратегічного мислення є відома праця про мистецтво війни К. Клаузевіца. Він, зокрема, наголошував на необхідності змагань: у засобах і волі до перемоги слід доводити устремління до крайньої межі напруження, оскільки ж змагання, а точніше — конкуренція, не є ізольованим актом, то боротьба за першість вимагає найвищого напруження і від суспільства, і від держави, і від економіки.

Ми запрошуємо до дискусії на цю тематику авторів, які вболівають за майбутнє України та її економіку, виходячи з відомої тези про те, що немає нічого важливішого за національні інтереси країни, в якій ти живеш. На нашу думку, акцент у розробках та їх реалізації має зміститись у бік зосередження уваги суспільства, держави, бізнесу на вирішенні завдань технологічного і економічного розвитку країни на засадах підвищення ролі людського капіталу та використання його можливостей з орієнтацією на конкурентні переваги, реалізацію національних інтересів з урахуванням взаємовигідного співробітництва у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, розвитку існуючої європейської економічної, фінансової та організаційної практики.